

aandacht ging uit naar ziekten die zich snel konden verspreiden, zoals malaria, tyfus en cholera. ‘Deze ziekten leidden tot de meeste overheidsmaatregelen’ (p. 275). Het is jammer dat bij de uiteenzettingen over ziekten als tyfus en cholera nauwelijks aantallen besmette patiënten en overledenen worden genoemd en dat een verklaring ontbreekt over de substantiële toename van het aantal tyfusgevallen in de beroepsgroep der ‘nijvere handwerkslieden’ na 1850.

De auteur maakt duidelijk dat de positie van Groningen als handelsstad het nemen van maatregelen als quarantaine bij het optreden van epidemieën minder eenvoudig maakte. Dit nadeel kwam bovenop de bekende zuinigheid die overal heerste als de openbare gezondheid in het geding was. Een ander aspect bij de trage invoering van verbeteringen betrof de gemeentelijke autonomie. Gemeentebesturen waren in staat tot daden van bestuurlijke ongehoorzaamheid. Een fraai voorbeeld hiervan was het (niet-)handelen van vele Nederlandse gemeenten bij het invoeren van veranderingen in de wijze van begraven. Uiteindelijk moest de koning het begraven in kerken verbieden (1-12-1826). Niettemin duurde het nog negen maanden eer begraafplaatsen in gebruik werden genomen. Daar was bovendien een ‘bevel’ van de Commissaris des Konings (gouverneur) voor nodig. En dan gold de regel aanvankelijk (30-8-1827) alleen voor bedeeden en pas na 1 november voor iedereen. Daarbij dienen we te bedenken dat Groningen in dezen een ‘voorhoedepositie’ (p. 292) innam. Uiteindelijk kwam met de Begrafeniswet van 1869 in het gehele land een einde aan het begraven in kerken en binnen de wallen.

Baron heeft ons een mooi overzicht geleverd van de medische en hygiënische lotgevallen van Groningen en haar bewoners gedurende het grootste deel van de negentiende eeuw. Het is echter jammer dat deze verhandeling wordt ontsierd door slordig taalgebruik.

Henk van Zon
RU-Groningen

Amanda Kluveld, Anne Hilde van Baal, Catharina Th. Bakker en Gemma Blok (eds.), *Genezen. Opstellen bij het afscheid van Marijke Gijswijt-Hofstra*. (Amsterdam: Pallas Publications, 2005) 210 p. ISBN 9085553210

Dit Liber Amicorum verscheen ter gelegenheid van het afscheid van Marijke Gijswijt-Hofstra, hoogleraar Sociale en Culturele Geschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam. In 2005 ging zij met emeritaat. Ze heeft over een scala aan onderwerpen geschreven: over wijkplaatsen voor criminelen, toverij en heksery, homeopathie en andere vormen van alternatieve geneeswijzen, vrouwen en gender, over de geschiedenis van de psychiatrie, over kinderen en gezondheid. Haar brede sociaal-culturele kijk op medische geschiedenis is terug te vinden in dit boek: het is een prettig leesbare bundel, bestaande uit vijftien artikelen over uiteenlopende onderwerpen, van onze relatief moderne walging van pijn (een bijdrage van Kluveld) of de ontmanning van zedenmisdadigers in de twintigste eeuw (De Blécourt) tot diergenezers rond 1800 (Frijhoff). In enkele bijdragen staan personen centraal, zoals drankbestrijder/psychiater Van Rees (Blok) en dichter/arts Kerner (Hanegraaff). De bundel besluit met een prachtig essay van Godelieve van Heteren over ‘genezen als helen’ aan de hand van een bespreking van *Gloed* van de Hongaarse auteur Sandor Marai.

Op het omslag staat een mooie afbeelding van de Oude Mannenzaal van het olv Gasthuis in Amersfoort. Op de achterflap wordt Gijswijt-Hofstra zelf geciteerd: *'ziekte [is] van alle tijden en culturen, maar wat als zodanig wordt beschouwd als variabel en aan verandering onderhevig. Dat geldt evenzeer voor het handelen tot behoud of herstel van gezondheid'*. Florike Egmond opent haar bijdrage over medische wetenschap en cultuurverschillen door erop te wijzen dat hoewel geneeskunde ontegenzeggelijk zowel een cultureel als wetenschappelijk fenomeen is, deze zienswijze zeker niet door alle medische experts wordt gedeeld. Dat zal wel zo zijn, maar dit is – naar ik vurig hoop – een open deur voor sociaal wetenschappers en historici. Vanzelfsprekend staan betekenissen niet vast rondom ziekte, gezondheid en opvattingen over het functioneren van het menselijk lichaam en geest. Hiervan zijn in de bundel mooie illustraties te vinden. Zo zouden de Bariba uit Nigeria en Noord Benin geen uiting geven aan fysieke pijn. Bij bevalling, verwonding of medische ingreep verbijten zij hun pijn liever dan deze te tonen: kreunen en kermen van de pijn zouden als een schande worden beschouwd. Amanda Kluvelde illustreert met dit voorbeeld dat een verschijnsel als pijn weliswaar een universele, algemeen menselijke kant kent, maar dat de manier waarop pijn betekenis krijgt plaats, tijd en cultuurgebonden is (p. 188). Elke bijdrage in de bundel is doortrokken van het besef dat ziekte en gezondheid, geneeskundige concepten en theorieën historisch veranderlijk en cultureel bepaald zijn.

Gijswijt-Hofstra had in haar medische geschiedschrijving het perspectief van de relatieve buitenstaanders hoog in het vaandel staan. Het ging haar niet alleen om het gedrag en de opvattingen van medici en andere machthebbers, maar nadrukkelijk ook om patiënten, familieleden en anderen wiens stem in de reguliere geschiedschrijving vaak nauwelijks te horen valt. Deze niet-medici drukten evenzeer een stempel op opvattingen over ziekte, gezondheid en genezing en horen deel uit te maken van de geschiedschrijving. Dit punt komt jammer genoeg niet prominent naar voren in de bundel. Geen van de bijdragen in de bundel schrijft geschiedenis 'van onderen af'. Rineke van Daalen en Anneke van Otterloo besteden nog het meest nadrukkelijk aandacht aan de 'eigen wijsheid' van mensen (leken) in hun bijdrage over de markt van schoonheid, gezondheid en moraal. Zij beschrijven hoe de afstand tussen medici en leken in de loop der tijd kleiner is geworden en laten zien hoe deze laatsten steeds meer consumenten op de medische markt zijn geworden.

Gijswijt-Hofstra heeft altijd gepleit voor het beoefenen van medische geschiedenis met een weidse en vooral interdisciplinaire blik. Dit komt ook goed tot uitdrukking in deze prettig veelzijdige bundel. In deze veelzijdigheid schuilt echter ook een gevaar. De lezer kan van heel veel onderwerpen een beetje proeven, maar kan nergens echt de tanden inzetten. Daarvoor zijn veel van de bijdragen te kort en sommigen te luchtig. Dat is ergens wel jammer, maar het misstaat niet in een Liber Amicorum. Dat de bundel eigenlijk naar meer smaakt, pleit toch vooral voor de brede, interdisciplinaire geneeskundige geschiedschrijving waaraan Marijke Gijswijt-Hofstra zo'n belangrijke bijdrage heeft geleverd.

Catelijne Akkermans
Universiteit Utrecht